

ДИДАКТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ФОРМУВАННІ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ

Ковальчук Віталій

здобувач вищої освіти бакалаврського рівня
Освітньо-професійна програма «Середня освіта (Географія)»

Андрійчук Тамара

кандидат біологічних наук, доцент

Власенко Руслана

кандидат біологічних наук, доцент
Житомирський державний університет
імені Івана Франка, Україна

У системі вищої педагогічної освіти спостерігається тенденція до посилення практичної складової навчання. Майбутній учитель географії має не лише володіти глибокими теоретичними знаннями про геосфери Землі, а й уміти інтерпретувати ці знання на локальному рівні, що безпосередньо пов'язано з реалізацією краєзнавчого принципу у закладах загальної середньої освіти. Фізико-географічне краєзнавство у цьому контексті постає як дидактичний інструмент, що забезпечує зв'язок між фундаментальною наукою та безпосередньою педагогічною практикою [2; 7; 8].

Дидактичний потенціал краєзнавства полягає в його багатофункціональності як об'єкт вивчення, засіб навчання та джерело пізнавальної мотивації. Вивчення фізико-географічних об'єктів (наприклад, ландшафтних структур Житомирського Полісся чи особливостей Українського кристалічного щита) стимулює розвиток аналітичної компетентності фахівця. Це дозволяє майбутнім географам відпрацювати навички наукової інтерпретації природних явищ, що є обов'язковою умовою їхньої методичної готовності до роботи в сучасній школі [4; 5; 9].

У контексті сучасних державотворчих процесів фізико-географічне краєзнавство відіграє роль інструменту формування національної ідентичності. Знання природних особливостей рідного краю є першоосновою екологічного патріотизму. Формування фахових компетентностей через призму краєзнавства дозволяє майбутньому вчителю виховувати у здобувачів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) відповідальне ставлення до природної спадщини, розуміння вразливості локальних екосистем та необхідності їх збереження [3; 4; 6].

Дидактичний потенціал регіонального матеріалу дозволяє перетворити процес навчання на активний науковий пошук [2; 4]. Для майбутнього вчителя географії володіння краєзнавчим інструментарієм є передумовою успішної реалізації вимог Нової української школи, де акцент зміщується на практико-орієнтоване навчання та дослідницьку діяльність у місцевому природному середовищі [6; 8]. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі регіональних знань у структурі підготовки майбутніх учителів географії, оскільки сучасний етап розвитку освіти вимагає від фахівців здатності використовувати краєзнавчий матеріал для формування цілісної природничо-наукової картини світу в здобувачів закладу загальної середньої освіти.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати дидактичний потенціал фізико-географічного краєзнавства та розкрити методичні засади його використання як ефективного інструменту формування предметних компетентностей майбутнього вчителя географії у процесі фахової підготовки.

У сучасних умовах реформування вищої освіти особливого значення набуває пошук ефективних інструментів формування професійної готовності майбутнього фахівця [5; 7]. Ключовим завданням освітнього процесу є не лише трансляція фундаментальних географічних знань, а й розвиток здатності інтегрувати ці знання в актуальну освітню практику [1; 9]. Одним із найбільш потужних ресурсів у цьому контексті є регіональне фізико-географічне краєзнавство.

Формування географічної компетентності засобами краєзнавства відбувається через безпосередній контакт з природним середовищем регіону. Вивчення фізико-географічних об'єктів у їхньому природному стані дозволяє майбутнім учителям географії закріпити навички ландшафтного аналізу, картування території та прогнозування екологічних змін. Принцип краєзнавства стимулює до пошуку інноваційних форм роботи: від організації навчальних екскурсій та польових експедицій до розробки віртуальних краєзнавчих маршрутів. Вміння вчителя трансформувати локальну інформацію у дидактичний матеріал (створення кейсів, квестів, інтерактивних завдань на основі місцевих пам'яток природи тощо) є показником його високої професійної майстерності. Це розвиває креативність педагога та його здатність адаптувати навчальний процес до інтересів та потреб сучасної молоді, роблячи знання особистісно значущими для здобувачів ЗЗСО [1; 3; 4].

Згідно з професійним стандартом вчителя [8], вимогами Нової української школи [6] та положеннями Закону України «Про вищу освіту» [7], майбутній

фахівець має володіти низкою ключових професійних компетентностей, які дозволятимуть йому вільно оперувати навчальним матеріалом та адаптувати його до потреб конкретної громади чи регіону. Регіональний компонент фізичної географії виступає у цьому контексті унікальним дидактичним середовищем. Саме через роботу з локальними об'єктами відбувається інтеграція теоретичної підготовки з практичними навичками дослідження, моделювання та викладання. Формування фахових компетентностей майбутнього вчителя географії засобами регіонального матеріалу має комплексний характер і охоплює певні ключові напрямки (табл. 1) [2; 4; 5].

Таблиця 1. Система фахових компетентностей майбутнього вчителя географії у контексті використання регіонального матеріалу

Фахова компетентність	Зміст та складники компетентності	Реалізація на прикладі матеріалу Житомирської обл.
Предметно-наукова	Розуміння фізико-географічних процесів та здатність інтерпретувати глобальні закони на локальному рівні.	Аналіз геологічних виходів Українського щита, вивчення антропогенного впливу через рекультивацію гранітних кар'єрів.
Методична	Здатність трансформувати наукові дані у дидактичний контент та організувати навчальну діяльність здобувачів ЗЗСО.	Розробка планів-конспектів уроків про озера на прикладі затоплених кар'єрів, організація екскурсій до заповідників.
Цифрова	Навички роботи з геоінформаційними системами, дистанційним зондуванням Землі та мультимедіа.	Створення цифрових карт лісистості області за допомогою знімків Sentinel-2, розробка інтерактивних вікторин у Canva.
Дослідницька	Вміння проводити польові спостереження, збирати первинні дані та моделювати розвиток природних систем.	Моніторинг якості води у місцевих водоймах, прогнозування змін ландшафтів під впливом господарської діяльності.
Екологічна	Сформованість екологічної відповідальності та здатність залучати здобувачів ЗЗСО до природоохоронної діяльності.	Аналіз наслідків аварії на ЧАЕС для північних районів, участь у проєктах зі збереження біорізноманіття.
Проектувальна	Здатність до створення авторських освітніх програм, маршрутів та логістичного забезпечення навчання.	Проектування краєзнавчих квестів, розробка програм факультативів.

Регіональний матеріал дозволяє верифікувати складні теоретичні концепції на прикладах, що знаходяться у безпосередній близькості. Використання локальних природних комплексів дозволяє вчителю продемонструвати безпосередній прояв загальногеографічних закономірностей у реальних ландшафтних умовах. Такий підхід сприяє подоланню абстрактності навчального матеріалу та забезпечує перехід від репродуктивного вивчення теорії до змістовного розуміння природних процесів [2; 9].

Робота з регіональним контентом стимулює до опанування методів наукового пізнання: спостереження, опису, порівняльно-географічного аналізу та моніторингу [3; 9]. Дидактичний потенціал тут розкривається через залучення майбутніх учителів до збору первинної інформації про стан місцевих водойм, ґрунтів чи лісових масивів. У процесі такого навчання проходить шлях від дослідника-початківця до методиста, здатного організувати аналогічну пошукову діяльність, що є критично важливим для реалізації дослідницького підходу у сучасному ЗЗСО.

Оскільки сучасна географічна освіта неможлива без ІТ-технологій, регіональний матеріал стає ідеальним об'єктом для відпрацювання навичок візуалізації. Створення цифрових освітніх ресурсів дозволяє майбутньому вчителю географії набути компетентностей у галузі освітнього дизайну [1; 5]. Це перетворює його на сучасного фахівця, здатного створювати унікальний контент, адаптований під конкретні запити регіональної громади.

Вивчення фізичної географії рідного краю є базою для формування екологічної відповідальності та патріотизму. Майбутній учитель, який усвідомлює унікальність природних ландшафтів свого регіону та розуміє гостроту його екологічних проблем (наприклад, наслідки видобутку корисних копалин чи стан радіоактивного забруднення), транслює ці цінності учням. Дидактичний потенціал регіонального матеріалу полягає у забезпеченні цілісності професійної підготовки, де знання, вміння та технологічні навички поєднуються з високою громадянською свідомістю педагога.

Важливим аспектом дидактичного потенціалу регіонального матеріалу є його інтегративна функція, яка дозволяє майбутньому вчителю виступати проєктувальником міжпредметних зв'язків. У процесі фахової підготовки здобувачі вчать об'єднувати фізико-географічні дані з основами біології, історії та екології. Це розвиває у майбутнього педагога здатність створювати цілісну наукову картину світу в уяві учнів, уникаючи фрагментарності знань [4; 9].

Окрему увагу слід приділити прогностично-проєктному потенціалу регіонального компонента. Робота з локальними об'єктами дозволяє майбутньому вчителю вийти за межі простого опису навколишнього середовища та перейти до його моделювання. Використовуючи дані про динаміку ландшафтів свого краю, майбутній географ вчиться будувати прогнози щодо зміни природних комплексів під впливом кліматичних чи антропогенних чинників. Такий дидактичний підхід формує стратегічне мислення, що є критично важливим для організації проєктної діяльності здобувачів ЗЗСО, спрямованої на вирішення реальних проблем місцевої громади [3; 5].

Вагомим є адаптивний потенціал регіонального матеріалу, який забезпечує гнучкість освітнього процесу. Для майбутнього вчителя використання місцевих прикладів стає інструментом індивідуалізації навчання: складні фізико-географічні закономірності стають зрозумілими, оскільки вони базуються на знайомих територіях. Це дозволяє вчителю оперативно актуалізувати знання, починаючи будь-яку складну тему з того, що учень бачить щодня.

Вивчаючи природні ресурси та господарський потенціал рідного краю, вчитель географії може знайомити учнів з професіями, актуальними для конкретного регіону. Водночас краєзнавча робота передбачає активну взаємодію з місцевими екологічними службами, архівами та громадою, що розвиває соціальну компетентність педагога. Це перетворює вчителя на активного учасника регіонального розвитку, здатного залучати молодь до практичної діяльності на користь свого регіону [3; 4; 5].

Отже, дидактичний потенціал фізико-географічного краєзнавства є стратегічним ресурсом у професійному становленні педагога. Його використання забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння знань до формування цілісного комплексу предметних компетентностей. Майбутній вчитель географії, який вільно володіє краєзнавчим матеріалом, здатний створити інноваційне освітнє середовище, що відповідає запитам сучасного суспільства та сприяє вихованню екологічно свідомих і патріотично налаштованих здобувачів закладу загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Андрійчук Т., Власенко Р. Особливості використання інноваційних технологій у процесі підготовки майбутнього учителя географії. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12, № 9. С. 7–14.
2. Антонова О. Є. Власенко Р. П., Борейко О. М. Реалізація краєзнавчого підходу у підготовці майбутнього вчителя географії. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогічні науки*. 2020. Вип. 4 (103). С. 35–42.
3. Браславська О. В., Рожі І. Г. Компетентнісний підхід у контексті професійної підготовки майбутніх учителів географії до краєзнавчо-туристської роботи. *Молодий вчений*. 2019. № 4.1 (68.1). С. 100–104.
4. Власенко Р. П., Антонова О. Є., Костюк В. С., Андрійчук Т. В. Особливості застосування краєзнавчого підходу у підготовці майбутнього вчителя географії: досвід роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Т. 1, № 57. С. 156–161.
5. Власенко Р. П., Яковлева В. А. Особливості фахової підготовки майбутніх учителів географії в закладі вищої освіти. *Природнича освіта та наука*. 2024. Вип. 4. С. 15–22.
6. Побірченко Н. Концептуальні основи Нової української школи. Київ: Педагогічна думка, 2020. 192 с.
7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 10.02.2026).
8. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.08.2024 р. № 1225. URL: <https://eportfolio.zu.edu.ua/media/uploads/2024/09/11/ihndvb.pdf> (дата звернення: 28.03.2026).
9. Самойленко В. М., Вішнікіна Т. С., Япринець Л. П. *Методика навчання географії: навчальний посібник-практикум*. Полтава: ПП Шевченко, 2014. 190 с.